

TÜRKİYE'DE KENTLERE GÖÇÜN NEDENLERİ

Timur Han GÜR*

(Yrd.Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisat Bölümü, Beytepe, ANKARA)
timurgur@hacettepe.edu.tr

Emel URAL

(Devlet İstatistik Enstitüsü, ANKARA)

Özet:

Literatürde göç modelleri dört ana başlık altında incelenmektedir. İşgücü akım görüşü, göç veren ve alan bölgelerdeki gelir ve istihdam olanaklarının karşılaştırılması sonucu göç kararı verildiğini öne sürerken, insan sermayesi yaklaşımı göç kararını uzun dönemli bir yatırım kararı olarak görmektedir. Bölgesel donanım yaklaşımı eğitim ve sağlık gibi bölgesel donanımların önemini vurgularken hanehalkı üretim yaklaşımında göç kararı bireyden aileye kaydırılmıştır.

Bu çalışma Türkiye'de 73 kent bazında literatürdeki göç modelleri kapsamında öne çıkan ekonomik, sosyal ve kültürel göstergeleri kullanarak bir kenti diğer kentlere göre çekici kılan faktörleri belirlemek ve kent bazında göçün nedenlerini açıklamak amacı gütmektedir. Bu çalışmanın temel bulguları, Türkiye'de kentler bazında iç göçün kent ortalama gelir düzeyi ve işsizlik oranı, sanayileşme düzeyi, sağlık ve eğitim hizmetleri kalitesi ve en önemlisi kadın işgücünün istihdam olanakları ile beklenen yönlerde ve derecelerde bağlantılı olduğudur. Bu faktörlerin Türkiye'de kent bazında göçü yüksek bir oranda açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Abstract:

The Determinants of Migration to the Cities in Turkey

In the literature, the decision of migration is studied under four different migration models. While the labor-flow view explains migration with the differences in income and employment structure between sending and receiving areas, the human capital view deals with migration issue as a long-term investment decision. The regional

---

Anahtar Sözcükler: Türkiye'de göç, göç teorileri, iç göç olgusu.

Keywords: Migration in Turkey, migration theories, internal migration.

amenities approach emphasizes the importance of regional amenities such as education and health quality, and the household production approach examines migration as a family decision instead of an individual one.

This study aims to explain the main economic, social and cultural factors that make a city more attractive than the others and the reasons of the migration to some cities in Turkey by employing a data set for 73 cities. The study identifies the explanatory variables of net domestic migration by cities and finds that migration is highly correlated in an expected direction with average income differences and unemployment rate in sending and receiving areas, degree of industrialisation, qualities of health and educational services, and particularly with employment opportunities for women in some cities as emphasised in the theoretical models of migration decision. The study reveals that these factors have reasonably high explanatory power for the migration problem to particular cities in case of Turkey.

GİRİŞ

Türkiye için hem iç hem de dış göç, son kırk yılda ekonomik, sosyal ve kültürel hayatı belki de en derinden etkileyen bir olgu olarak göze çarpmaktadır. Ekonomik kalkınma, insangücü planlaması, kentleşme ve sosyal yapının değişiminde hayati öneme sahip olan iç göç olgusu, birçok ülkede olduğu gibi özellikle Türkiye’de bazı şehirlere yığılma şekline dönüşmüştür. Yetersiz altyapı nedeniyle çok farklı problemlere yol açan bu süreç aslında interaktif bir süreç olarak görülebilir. Kalkınma ve ekonomik büyüme nedeniyle işgücü talebi şehirlere göçe neden olurken, gereğinden fazla işgücü yığılması ile birlikte bir süre sonra göç, ekonomik büyüme ve kalkınma önünde engel oluşturmaya başlamakta, sosyal ve kültürel hayatı büyük anlamda etkilemekte ve değiştirmektedir. Dolayısı ile göç ve kalkınma arasındaki etkileşim çok ayaklı, çok yönlü ve nedenselliği tartışmalıdır. Özellikle göç ve kalkınma ilişkisinin yönü, ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmekte ve tarihsel süreç içerisinde değişebilmektedir.

Göç, gerek teknolojik gelişmeler, gerekse üretim ve ticaretin etkisi dolayısı ile insanların farklı bölgelerdeki yaşam tarzları, tüketim kalıpları ve kültürel normlar ile ilgili daha kolay ve doğru bilgi sahibi olmaya başlamasının ardından her düzeyde hızlanmış bulunmaktadır. Günümüzde insanlar kendi durumları ile farklı bölgelerdeki yaşam kalitelerini kolayca karşılaştırabilir hale gelmekte ve göç kararı almaktadır. Bu nedenle dış göç ile iç göç olgusunda, açıklayıcı değişkenler, sınırlamalar ve detaylar değişse bile oldukça benzer bir yapı söz konusudur. Bu çalışma, Türkiye’de bazı bölgelere yığılma veya diğer

bir ifade ile “kentleşme” süreci olarak tanımlanabilecek iç göç sürecinde etkili olan ve bir kenti diğerlerine göre daha çekici kılan ekonomik, sosyal ve kültürel faktörleri ortaya çıkarma amacını taşımaktadır.

Göç olgusunu açıklamaya dönük modeller aslında bireysel göç kararlarının belirleyici faktörleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Shields ve Shields (1989) ve Grabowski ve Shields (1996), göç modellerini dört ana başlık altında gruplamaktadır. Bu gruplardan ilki işgücü akış modelleri, ikincisi insan sermayesi modeli, üçüncüsü bölgesel donanım modeli ve dördüncüsü ise hanehalkı üretim modelidir. Bu dört ana grup çerçevesinde insanların neden bir bölgeden diğer bir bölgeye göç ettiği açıklanmaya çalışılmakta ve göç karar sürecinde en etkili faktörlerin neler olduğu tartışılmaktadır.

Yukarıda sözü edilen ve dört grupta değerlendirilen göç modelleri, göç kararına genellikle bireysel açılardan yaklaşan modellerdir. Bu modellerin hangisinin daha yüksek açıklama gücü olduğunu test etmek için gereken birey ve/veya aile bazlı mikro veriler ise Türkiye için şu an için mevcut değildir. Bu nedenle bu çalışmada, Türkiye için çok daha önemli bir olgu olan ve bazı kentlere yığılma şeklinde ortaya çıkan göçün açıklayıcı değişkenlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Böylece bir kentin diğer kentlere göre neden daha fazla çekici olduğu, bireysel veya aile göç kararlarını açıklama amacı güden göç modellerinde öne çıkan değişkenlerin, kentlere özgün karakteristiklere dönüştürülerek açıklanması yapılmaya çalışılacaktır. Dolayısı ile kentlere ait veriler kullanılarak bir kenti göçenler açısından daha çekici hale getiren faktörler, bireysel veya aile göç modellerinin ortaya koyduğu belirleyici değişkenlerin verdiği ipuçlarının yardımıyla incelenecektir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde öncelikle göç literatürü gözden geçirilecek, sonrasında veri seti ve açıklayıcı değişkenler tanıtılıp Türkiye için kentsel bir göç modeli tahmin edilecek ve ekonometrik bulgular tartışılacaktır.

I. GÖÇ MODELLERİ : LİTERATÜR

Göç olgusunu açıklamaya yönelik modeller çok farklı gruplamalara olanak vermekle birlikte Grabowski ve Shields (1996) çalışmasında dört ana başlık altında incelenmektedir.

İşgücü akım modelleri çerçevesinde ana vurgu ekonomik faktörler üzerinedir. Ana hatları ile bölgeler arası ekonomik farklılıkları doğuran faktörler, ücretler, işgücü verimliliği ve işbulma olasılığı gibi faktörlerdir. Bu faktörlerin, işgücü akım modelleri çerçevesinde, özellikle bireylerin göç kararını verirken dikkate aldığı en önemli faktörler olduğu ifade edilmektedir.

İnsan sermayesi modeli çerçevesinde ise bireyler veya aileler göçün net şimdiki değerini esas almakta, fayda-maliyet yaparak uzun dönemli bir analizin sonucunda göç kararı vermektedir. Dolayısı ile göç kararı sadece şimdiki beklenen getiri ve giderler dikkate alınarak değil, çok daha uzun bir dönemdeki getirilerin bugüne indirgenmiş değeri ve göçün uzun dönemli maliyetleri hesaplanarak ve karşılaştırılarak verilmektedir.

Hanehalkı üretim modeli çerçevesinde özellikle aile içerisinde kadının üretimini önemsemeyen modellemeye karşıt bir görüş sözkonusudur. Göç kararı öncesi kadının işinin ve kazancının, aile göç kararında oldukça etkili olduğu öne sürülmektedir. Bu kazanç ne kadar yüksek ise göç kararı vermek o kadar zorlaşmakta ve göç edilecek bölgede kadının kazancı ciddi olarak önem kazanmaktadır.

Bölgesel donanım modeli kapsamında ise özellikle ailelerin sağlık ve eğitim gibi hem şimdiki hem de gelecek nesiller için çok önemli gördükleri ve belirli bölgelere ait donanımları dikkate alarak göç kararı verdikleri düşünülmektedir.

Bu dört ana başlıkla ayrıştırılan göç çalışmaları aslında birçok açıdan birbirinin devamı niteliğindedir. Bu konudaki literatürün gelişiminde iki farklı tema dikkate alınmaktadır. Göç kararını bireysel bir karar olarak modellemek birinci temayı ve göç kararını aile kararı olarak açıklamak ise ikinci temayı ortaya koymaktadır. Bunun yanısıra göç kararını anlık kısa vadeli hesap yerine uzun vadede getiri ve götürülerin hesabının yapıldığı bir sürece göre modellemek de literatürde sık raslanan başka bir yaklaşımdır.

Göç literatüründe çalışmalar öncelikle iki sektörlü bir ekonomide işgücü hareketinde serbestlik varsayımı altında, göç kararının neden alındığı sorusu üzerine yoğunlaşarak başlamıştır. Özellikle sektörler arasında ücret farklılıklarının bulunduğu bir ekonomide işgücünün verimliliğinin düşük ve dolayısı ile ücretlerin düşük olduğu geleneksel sektörlerden veya bu özellikleri taşıyan bölgelerden, yüksek ücretli modern sektörler ve bölgelere olan işgücü hareketi modellenmiştir (Hicks, 1932). Bu modellerin çıkış noktası bireydir ve temel belirleyicisi üretim faktörlerinin üretimden aldığı paylar bakımından sektörler arası ücret farklılıklardır. Bu modeller daha sonra geliştirilmiş, sınılanmış ve farklı boyutlar dikkate alınarak çeşitlendirilmiş olmalarına karşın, özünde, göç modelleri ile kalkınma çalışmaları birbirine doğrudan bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır.

Kalkınma iktisadının 1950'li yıllardan itibaren kazandığı saygınlık nedeniyle göç olgusu sadece sosyolojik faktörler ile açıklanan bir olgu olmaktan çıkmıştır. Buna karşın göç olgusu esas açıklama gücünü kalkınma çabası

içerisinde işgücü hareketliliği ve ekonomik gerekçelerden alan bir olgu olarak açıklanmaya başlanmıştır. Dolayısı ile göç ve kalkınma literatürü birliktelik kazanmıştır. Göç sorununu ekonomik gerekçelere bağlayan modeller de bu nedenle kalkınma kuramında “yapısal-dönüşüm” başlığı altında gruplanarak, bol olan bir üretim faktöründen ihtiyaç duyulan sektörlerde yararlanarak kalkınma hamlesini gerçekleştirmenin veya diğer bir ifade ile sınırsız emek arzı ile kalkınmanın modelleri olarak önemli bir yer bulmuştur (Todaro ve Smith, 2003). İşgücü akım modelleri olarak göç literatüründe isimlendirilen bu modeller, Lewis (1954) ve Fei ve Ranis (1964) çalışmaları ile kalkınma ekonomisi kuramında işgücü hareketliliği ve insan gücü planlamasının önemi ortaya konması nedeniyle yoğun ilgi görmüştür.

Todaro (1969) ve Haris ve Todaro (1970), göç olgusunu işgücü akım modelleri çerçevesinde açıklayan bir modeldir. Bu modellerin başlangıcında göç, tamamen ekonomik faktörlerle açıklanabilecek bir olgu olarak tanımlanmıştır. Bölgeler arası işgücü piyasasında, özellikle ücret farklılıklarına işgücünün verdiği bir tepki olarak modellenmiş ve bu açıdan dualistik kalkınma literatüründe göç, çok basit ifade ile bölgeler arası ücret farklılıklarının bir fonksiyonu haline getirilmiştir. Haris-Todaro modeli ise, göç olgusunu sadece ücret farklılıklarına bağlanmış halinden çıkarıp, göç edilen bölgedeki yüksek ücretli işi alabilme olasılığını da dikkate alarak rafine etmiştir. Dolayısı ile işsizlik oranı veya göçmenin iş bulma olasılığı, göç edilecek bölgedeki yüksek ücret ile çarpılarak, bireylerin göç kararı alırken eski ücreti ile karşılaştırdığı referans ücret konumuna getirilmiştir. Buradaki işsizlik olasılığı bireyin ne derece donanımlı olduğunu göstermesi bakımından modele alınmıştır. Dolayısı ile Haris-Todaro modelinde göç, sadece yüksek ücrete değil, beklenen yüksek ücretlere ve bu ücretin kazanılma fırsatına verilen bir tepkidir. Uluslararası göç kararlarını ücret farklılıkları kapsamında inceleyen çalışmalar için ise Borjas (1989), Massey vd., (1993, 1998), Bauer ve Zimmermann (1995), Öberg (1997) başvurulabilecek çalışmalardır.

İşgücü-akış modelleri çerçevesinde göç kararında bireysel özelliklerin vurgulanması söz konusudur. (Chen, 2004) Göçün bireysel bir karar olarak algılanması ve göç edilen bölgede elde edilebilecek ücret ile şimdiki ücret arasındaki farklılıkların bir fonksiyonu olarak ifade edilmesine tepki olarak geliştirilen diğer modellerde ise ana tema, bireyden aileye kaydırılmıştır. Aile kararı olarak göç olgusu incelendiğinde ise göç edilecek bölgede aile geliri ve giderinin daha uzun vadede düşünülmesi ve karşılaştırılması söz konusu edilmektedir (Sjaastad, 1962, Mincer, 1978, Stark, 1991, Shields, 1995). Ayrıca bazı sayısal çalışmalar göç kararının bölgeler, sektörler veya ülkeler arası gelir veya beklenen gelir farklılıklarının bir fonksiyonu olarak görülmesinin doğru olmadığını ortaya koymaktadırlar (Mundlak, 1979, Banerjee ve Kanbur, 1981, Salvatore, 1981, Fields, 1982, Garrison, 1982) Bu nedenlerle literatürde yeni

göç teorileri ortaya çıkmış ve ekonomik faktörlerin yanısıra bölgesel özelliklerin, sadece birey değil ailenin kararının göç olgusunu önemli ölçüde belirlediği tezleri ortaya atılmıştır.

Bu kapsamda Stark ve Yitzhaki (1988) “görelî eziklik” (relative deprivation) yaklaşımı ile bulunduğu bölgeden menuniyetsiz durumda olanların ve kendi gelirini içinde bulunduğu toplumun gelirine göre karşılaştıranların, gelirleri rakamsal olarak yüksek olsa bile göç ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, zenginler arasında fakir olanların, fakirler arasında fakir olanlara nazaran daha yüksek göç etme davranışı sergilediklerini öne sürmektedir.

Göç olgusuna aile kararı olarak yaklaşan modeller hanehalkı üretim modelleri ve bölgesel çekicilik faktörlerinin önemini vurgulayan modeller de bölgesel donanım modelleri olarak göç literatürüne girmiştir (Sahota, 1968, Hamilton, 1951, Liu, 1975, Sandell, 1977, Clark ve Hanter, 1992, Shields, 1995). Hanehalkı üretim modeli kapsamında, diğer göç modelleri çerçevesinde sadece “göç gideri” gibi görülen eşler, artık birer üretim faktörüdür. Göç edildiğinde eşlerin şu andaki işlerini bırakmaları sonucu aile toplam geliri ve yaşam düzeyinde oluşan gelir kaybının hesabı yapılmakta ve bunun sonucunda göç kararının bireyden çok çekirdek aile kararı olarak görülmesi gerektiği ifade edilmektedir. Özetle, eşlerin geliri ve aile, göç kararında birincil öneme sahip duruma getirilmiştir. Bunun yanısıra bölgesel donanım modellerinde bir bölgenin sunacağı imkanlar ciddi olarak tartışılmakta, bölgenin eğitim, sağlık ve yaşam kalitesinin göç kararında birey veya aile ayırt etmeksizin, etkili olacağı düşünülmektedir (Grabowski ve Shield, 1996).

Yukarıda özet olarak anlatılmaya çalışılan farklı yaklaşımlardan anlaşıldığı üzere, göç olgusunun belirleyici faktörleri oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Gelir ve ücret farklılıklarının yanında, bu yüksek gelir ve ücreti elde edebilme olasılığın hesaplanmasında kullanılacak işsizlik oranları, bölgedeki ekonomik yapıyı ifade eden işyeri sayısı ve ölçüğü gibi faktörlerin yanısıra, eşlerin gelir elde edebilme olanakları ve kadın çalışan istihdam olanakları, göç edilecek bölgedeki eğitim, sağlık, yaşam kalitesi göstergeleri de göç kararında etkili görünmektedir.

Bu çalışmanın sonraki bölümünde göç modelleri kapsamında değinilen açıklayıcı faktörlerin Türkiye’de kentler bazında göç olgusunu ne kadar açıkladığı ve hangi modelin açıklama gücünün daha yüksek olduğu analiz edilmeye çalışılacaktır. Özetle, bireyler veya aileler için göç kararı sürecinde etkili olduğu düşünülen faktörlerin, göç veren veya göç alan kentlere ait verilerle açıklanması yöntemi kullanılacaktır. Kişisel gelir ve iş bulma olasılığı gibi faktörler şehir bazında ortalama gelir ve işsizlik oranları yardımı ile, sosyal, kültürel ve ekonomik donanımlar ise kentlere ait bu nitelikli göstergeler ile

açıklanacak ve neden bazı kentlerin göç aldığı, buna karşın bazı kentlerin göç verdiği analiz edilecektir.

II. MODEL VE VERİLER

Önceki bölümde tanıtılan göç modelleri kapsamında belirgenleşen açıklayıcı faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörler ışığında kentlere göç olgusunun nedenlerini analiz etmeye çalışan bu bölümde Türkiye’de 73 ile ait yatay kesit verileri kullanılarak bir regresyon analizi yapılacaktır. Çalışmada kullanılan veriler Devlet İstatistik Enstitüsü’nün Genel Nüfus Sayımı ve iller itibarıyla oluşturulan ilgili kurum istatistiklerinden derlenmiştir.

Kentlere göçün nedenlerinin ortaya çıkarılmasının amaçlandığı bu analizde, Türkiye’de 73 ilin aldığı ve verdiği göç miktarının birbirine oranı (aldığı göç/verdiği göç) **bağımlı değişken** olarak alınmıştır. Genel göç modelinde bağımlı değişken; M_A/M_V , bir ilin *aldığı toplam göç miktarının aynı ilin verdiği toplam göç miktarına oranlaması* ile elde edilmiştir.

Ekonomide kent bazında göç hareketinin oluşumunu açıklayan dört farklı teorik modeli temsilen seçilen ve anlamlı olduğu düşünülen değişkenler ise bağımsız değişkenler olarak modelde yer almaktadır. Değişkenler, belli bir dönem içindeki gelişmeleri değil, belirli bir yıldaki mevcut durumu yansıtmaktadır. Dolayısıyla yapılan analiz yatay kesit analizi niteliği taşımaktadır. İllere ait göç verisi, 1990 nüfus sayımında kişilere sorulan ve sayım günündeki daimi ikametgahları ile beş yıl önceki daimi ikametgahlarına ilişkin sorularından elde edilmiştir.

Bir kentin görelî gelir düzeyi, (GELİR), bu çalışmada kullanılan ve açıklama gücünün yüksek olduğu düşünülen bir değişken olarak modele alınmıştır. İşgücü-akım göç modeli çerçevesinde, göçün oluşumunun temel nedeni, göç alan bölgenin göç veren bölgeye oranla daha yüksek gelir ve ücret ortalamalarına sahip olmasıdır. Kent bazında göçün nedenlerinin araştırıldığı bu çalışmada da ortalama gelir düzeyinin görelî olarak yüksek olduğu kentlerin net göç alması, düşük olan kentlerin ise net göç vermesi beklenmektedir. Beşeri sermaye görüşüne göre ise göç hareketi, kazanç ve maliyet çerçevesinde bir yatırım kararı sonucu ortaya çıkmakta ve beklenen gelirden meydana gelebilecek artışlar göç kararını pozitif yönde etkilemektedir. İldeki gelir düzeyinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilecek olan GSYİH oranı değişkeni, aynı zamanda iller arası ücret farklılıklarının bir göstergesi olarak da ele alınabilir. Her iki görüş kapsamında yapılan değerlendirmelere göre bu değişkenin modelde beklenen katsayısı pozitifdir. 1990 yılındaki idari bölünüş yapısına

göre 73 ilin gelir düzeyi değerleri, DİE'nin hesapladığı 1990 yılında ilde kişi başına düşen dolar bazında GSYİH değerinin, Türkiye genelinde kişi başına düşen dolar bazında GSYİH değerine oranlanması ile elde edilmiştir

Modelde yer alan açıklayıcı değişkenlerden ikincisi şehirlerin **işsizlik oranıdır, (İŞSİZLİK)**. Göç edenler itibarıyla bakıldığında bölgesel ücret farklılıklarının yanısıra göç edilen bölgede ortalama yüksek ücretleri elde etme, yani iş bulma olasılığı göç kararında önemli bir değişken olarak modele alınmaktadır.

M 'in göçü, w 'nin kentsel ücreti, s 'nin kırsal ücreti, b 'nin ise ücret farklılıklarının göç katsayısını gösterdiği orjinal $M = b(w - s)$ modeli, Haris-Todaro (1970) ile, p gibi *iş bulma olasılığının (işsizlik oranı)* eklenmesi yoluyla $M = b(p.w - s)$ şekline dönüştürülmüştür. Dolayısı ile Haris-Todaro modelinde işsizlik oranı, göçün önemli açıklayıcı değişkenlerinden biri olarak algılanmaya başlamış ve göç olgusunu belirleyen önemli ekonomik değişkenlerden biri konumuna gelmiştir. İşgücü-akımı görüşüne göre işsizlik oranı yüksek olan kentlerin net göç vermesi beklenmekte ve işsizlik oranını ile göçün negatif etkileşim içerisinde olduğu düşünülmektedir. Modelde yer alan işsizlik oranı, her ildeki işsiz nüfusun toplam işgücü nüfusu içindeki oranını ifade etmektedir. Belirli bir bölgede yeterli istihdam imkanlarının bulunmaması ve mevcut iş imkanlarının artan nüfusun işgücü arzına karşılık yeterli olmamasının, bireyleri iş imkanlarının bulunduğu bölgelere yönelttiği varsayılmaktadır. 1990 yılındaki idari bölünüş yapısına göre 73 ilin işsizlik oranı değerleri, 1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre işsiz olup iş arayan nüfusun ildeki 12 ve daha yukarı yaştaki toplam işgücü nüfusuna oranı (%) hesaplanarak elde edilmiştir.

Nüfus başına İşveren (İşyeri) sayısı, (İŞVEREN), açıklama gücü olduğu düşünülen üçüncü değişkendir. İşgücü akımı görüşünün teorik açıklamasında yer alan iş bulma olasılığının bir diğer göstergesi olarak işveren oranı modelde yer almıştır. İşveren oranı yüksek olan illerin daha fazla sayıda çalışana istihdam ettiği veya göç edilen bölgede küçük işletmelerin çokluğunu, dolayısı ile tanışıklık, akrabalık (network) gibi etkenlerin istihdam olanaklarını yükselttiği düşünülmektedir. İş olanaklarının fazla olduğu illerin ise daha yüksek oranda göç alması, düşük olan illerin ise göç vermesi beklenmektedir. Dolayısı ile bu değişkeninin modelde beklenen işareti pozitifdir. 1990 yılı 73 ilin işveren oranı değerleri, 1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre ilde işveren olarak çalışan nüfusun o ildeki istihdam edilen toplam nüfus içerisindeki oranı (%) hesaplanarak elde edilmiştir.

Ücretli kadın çalışanların ücretli erkek nüfusa oranı, (KADIN ÇALIŞAN), modelin açıklayıcı değişkenlerinden dördüncüsü olarak modele alınmıştır. Hanehalkı üretim yaklaşımında diğer görüşlerin aksine göç kararına

bireyler değil, çekirdek aile(eşler) birlikte karar vermektedir. Buna göre özellikle kadınların çalışma durumu da göç kararında büyük bir öneme sahiptir. Ücretli nüfus oranı, hanehalkı üretim yaklaşımı kapsamında modele dahil edilen değişkendir. Bu oranın yüksek olduğu illerin, kadın nüfusun ücretli olarak çalışabileceği istihdam olanaklarına yüksek oranda sahip olduğu varsayılmaktadır. Hanehalkı üretim yaklaşımına göre bu durumun ailelerin göç etme kararını pozitif yönde etkilediği ve ilin aldığı göç miktarını arttırdığı varsayılmaktadır. Ücretli kadın nüfus oranı değişkeninin pozitif bir değer alması beklenmektedir. Bu değişkene ait veriler, 1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, ilde ücretli olarak istihdam edilen kadın nüfus oranının, ücretli olarak istihdam edilen erkek nüfus oranına bölünerek elde edilmiştir.

Uzman-Pratisyen Hekim Oranı, (SAĞLIK), analizde kullanılan açıklayıcı değişkenlerden beşincisidir. Bölgesel kolaylıklar görüşü, göç hareketinin oluşumunu bölgesel çekicilik ile açıklamaktadır. Bu görüş kapsamında modelde yer alan bağımsız değişkenlerden biri kentin sağlık hizmetlerinin nitelik ve kalitesidir. Bu anlamda uzman hekim-pratisyen hekim oranı sağlık kalitesinin önemli bir göstergesi olarak düşünülmüştür. Bir kentin sağlık hizmetlerinin kalitesinin yüksekliği o kenti diğer kentlere göre çekici kılmakta ve göç kararını pozitif yönde etkilemektedir. 1990 yılı itibarı ile 73 ilin uzman-pratisyen hekim oranı değerleri, Sağlık Bakanlığı istatistik yıllığına göre, ilde görev yapan uzman hekim sayısının, pratisyen hekim sayısına oranlanması ile elde edilmiştir.

Nüfus Yoğunluğu değişkeni, (NUFUS YOĞUNLUĞU), bu çalışmada kullanılan altıncı açıklayıcı değişkendir. Bölgesel kolaylıklar görüşünü ele alan Sahota (1968) ve Clark ve Hunter (1992), bu değişkenin çekici ya da itici olarak ele alınabileceği belirtilmektedir. İtici bir faktör olarak ele alınması nüfus baskısı nedeni ile ortaya çıkmaktadır. Nüfus yoğunluğu, trafik yoğunluğuna, çevre ve hava kirliliğine neden olan en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Buna göre bir kentin nüfus yoğunluğunun yüksek düzeyde olması, Türkiye’de birçok büyükşehirde olduğu gibi çevresel birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Bu durumda, göç hareketinin nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu bölgeden düşük olduğu bölgeye gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu değişkenin işaretinin beklenen değeri negatiftir. 1990 yılı 73 kent bazında nüfus yoğunluğu değerleri, 1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, ilin toplam nüfusunun toplam yüzölçümüne oranlanması ile elde edilmiştir.

Öğrenci-Öğretmen Oranı, (EĞİTİM) yedinci değişken olarak modele alınırken, eğitim kalitesinin bir göstergesi olduğu düşünülmektedir. Bölgesel kolaylıklar kapsamında göç hareketinin, öğretmen başına düşen öğrenci sayısının yüksek olduğu bölgeden düşük olduğu bölgeye doğru gerçekleşmesi beklenmektedir. Bir başka deyişle göçmenlerin kaliteli eğitim veren bölgelere

göç ettikleri düşünülmektedir. Ancak yoğunluk değişkeninde de olduğu gibi yoğun göç alan bölgelerde, önceki göçler nedeni ile bu değişkenin pozitif değerler alması da beklenebilir. Yine de bu değişkenin kuramsal açıdan beklenen değeri negatiftir. 73 ilin öğrenci-öğretmen oranı değerleri, DİE'nin 1900-1991 öğretim yılı verilerine göre, ilde örgün eğitim kurumlarındaki toplam öğrenci sayısının, toplam öğretmen sayısına oranlanması ile elde edilmiştir.

Kişi Başına Düşen Elektrik Tüketimi, (SANAYİLEŞME), modelde göz önüne alınan sekizinci ve son değişkendir. Kişi başına düşen elektrik tüketim miktarı, bölgesel refahın bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Kentte kişi başına düşen elektrik tüketim miktarının yüksek olması, ildeki yaşam standartlarının yüksek olması ve sanayi yoğunluğunun yüksek olması anlamında yorumlanabilir. Göç hareketinin bu bölgelere doğru gerçekleşmesi doğal olarak beklenmekte ve bu değişkenin katsayısının pozitif işaret alacağı umulmaktadır. Kentin Kişi Başına Düşen Elektrik Tüketimi verileri, Türkiye Elektrik Kurumu (TEK)' nun elektrik istatistikleri özetine göre, ildeki toplam elektrik tüketiminin ilin toplam nüfusuna oranlanması ile elde edilmiştir.

III. MODEL TAHMİN SONUÇLARI VE GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye'de kentlere göçün nedenlerinin belirlenmeye ve neden bazı kentlerin çekim alanı oluşturduğunun açıklanmaya çalışıldığı bu çalışmada, 73 kente ilişkin yatay kesit verileri kullanılarak yapılan regresyon analizinden elde edilen sonuçlar ışığında, ampirik bulguların konu ile ilgili temel kuramsal bulguları büyük oranda doğruladığı söylenebilir. Özellikle bazı kentlere yığılma şekline dönüşen Türkiye'de iç göçün nedenleri, dört farklı göç modelini temsil eden sekiz farklı değişken ile açıklanmaya çalışılmıştır. Modelin tahmin sonuçları Tablo 1.'de sunulmaktadır.

Modeldeki değişken katsayılarının tamamı istatistiksel olarak maksimum yüzde 26 kabul edilebilirlik düzeyinde sıfırdan farklıdır ve biri hariç, beklenen işaretlere sahiptir. Kent işsizlik oranı yüzde 26 ve nüfus yoğunluğu katsayısı yüzde 16 düzeyinde kabul edilebilirliğe sahip iken, diğer tüm değişkenler yüzde 8 düzeyinin altında istatistiksel anlamlılığa sahip bulunmuştur. Modelin açıklama katsayısı yüzde 71 düzeyindedir ve modele alınan değişkenler kent bazında göçü büyük bir oranda açıklayabilmektedir. Beklenenin aksine katsayı işaretine sahip olan tek gösterge öğrenci-öğretmen oranıdır. Öğrenci sayısının görece artışının eğitim kalitesinde görece düşüklüğü temsil ettiği ve bir kentin net göç oranını azalttığı varsayılmışken, küçük bir katsayı değerine sahip olsa bile işaretinin pozitif olarak bulunması beklentileri karşılamamıştır.

Modelin açıklanmaya çalışıldığı bağımlı değişken *kent net göç oranı*, illerin ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarının göstergeleri olarak kuramsal modellerden türetilen ve modele alınan değişkenler ile büyük ölçüde açıklanabilmektedir. Özellikle göç modellerinde egemen açıklayıcı konumundaki gelir ve/veya iş bulma olasılığı gibi ekonomik değişkenler, Türkiye’de kentlere göç olgusunu da yüksek oranda açıklayabilmektedir. **GELİR, İŞSİZLİK ve İŞVEREN** katsayıları bu çalışmada da yüksek açıklama gücüne sahip değişkenler olarak dikkat çekmektedir. Dolayısı ile modelin tahmin sonuçlarından elde edilen *ilk bulgu*, göç alan ve veren bölgeler arasındaki gelir farklılığının ve ekonomik olanakların göç oranını yükselteceği tezinin büyük ölçüde desteklendiğidir. Ekonometrik bulgular, Türkiye’de bir kentin ortalama kişi başına gelir düzeyi yüksekliğinin net göç oranını da yükselttiğini ortaya koymaktadır. Kentin görece gelir düzeyindeki yükselmenin doğal bir sonucu olarak da ilin aldığı göç artmakta ve/veya ilden ayrılan nüfus azalmaktadır.

Gelir düzeyinin yanı sıra kent işsizlik oranları ve bir kentte iş olanaklarının görece fazlalığı, göç olgusunu gelir ve ekonomik faktörlerle açıklayan işgücü akım yaklaşımı kapsamında modele alınan diğer değişkenlerdir. Kent **işsizlik oranı** ile kentin kaçış doğru orantılı bulunmuştur. Yani bir kentin işsizlik oranı o kentin net göç veren bir kente dönüşmesinde etkilidir. Göç hareketi, işsizlik oranının yüksek olduğu bölgeden düşük olduğu bölgeye gerçekleşmektedir. Dolayısı ile modelin tahmin sonuçlarından elde edilen *ikinci bulgu* göç alan ve veren bölgeler arasındaki istihdam olanaklarındaki farklılığının veya diğer bir ifadeyle bölge işsizlik oranlarının, göç alma oranını düşürdüğü ve kentten kaçışa neden olduğudur. Her iki bulguyu bir araya getirirsek Türkiye’de kentin görece gelir düzeyi ve istihdam olanaklarının fazlalığının o kenti diğerlerine göre çekici hale getirdiği sonucuna ulaşılabilir.

Modelin tahmin sonuçlarından belki de en çarpıcı olanı **KADIN ÇALIŞAN** katsayısıdır. Elde edilen sonuçlara göre bir kentte ücretli olarak çalışan kadın nüfusun, ücretli çalışan erkek nüfusa oranı yükseldikçe ve kadınların ekonomik hayata katkısının olabileceği gerçeği o kentin yaşayanlarının ve toplumun her kesiminde kabul gördükçe, bu özelliklere sahip kentler daha çekici hale gelmekte ve göç çekmektedir. Göç kararı alınırken karar birimini bireyden aileye kaydıran ve eşlerin göç edilecek bölgelerdeki ekonomik aktivitesi ve aile bütçesine katkısını dikkate alan hanehalkı üretim yaklaşımı kapsamında açıklayıcı değişken olarak modele alınan kadın çalışan oranı, modelin en yüksek açıklama katsayısına sahip açıklayıcı değişken olarak bulunmuştur. Yani, kadın çalışan oranındaki artış, bir kentin göç alan bir kente dönüşmesinde en büyük etken olarak ortaya çıkmıştır. Bunun anlamı göçün genellikle bir aile kararı olduğu ve kadının da aile bütçesine getireceği katkının

bu kararda çok büyük ölçüde dikkate alındığıdır. Dolayısı ile bu çalışmanın ortaya çıkardığı *üçüncü bulgu* bir kentin kadınlara sunduğu olanakların göç kararında oldukça önemli olduğudur. Kadın nüfusun ekonomik aktivitesini devam ettirebileceği ya da ekonomik anlamda aktif olabileceği bir yerleşim yeri kolaylıkla çekim merkezi olmakta ve bu özellikleri barındırmayan bölgelerden göçü hızlandırmaktadır.

Bazı kentleri, sunduğu ekonomik olanaklar kadar sosyal, kültürel ve ekonomi dışı diğer faktörler de çekiçi kılabilmektedir. Sağlık ve eğitim hizmetlerindeki nitelik, yaşanılacak bölgenin nüfus yoğunluğu ve sanayileşme düzeyi bölgesel donanımlar olarak modele alınmıştır. Tahmin sonuçlarına göre bir kentin kırsal özellikler göstermesi o kentten kaçışı getirmekte ve sanayileşme oranını gösteren *kişi başı elektrik tüketim oranının* yüksek olduğu illerin net göç aldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Sağlık hizmetlerinin niteliliğinin göç üzerindeki etkisini ortaya koyması nedeniyle modele alınan *uzman-pratisyen doktor oranı* anlamlı bir değişken olarak bulunmuş ve katsayı işareti beklenen yönde, pozitif olarak hesaplanmıştır. Eğitim kalitesini yansıtan öğretmen-öğrenci oranı ise istatistiki açıdan anlamlı olmasına karşın, modelde, beklenenin aksi (pozitif) katsayı işaretine sahip olan tek göstergedir. Öğrenci sayısının öğretmen sayısına göre yüksekliğinin bir kente göçü azaltması beklenirken, katsayı değerinin küçük bulunmasına rağmen, göçü çeken bir faktör gibi pozitif işaretli bulunması beklentilere aykırıdır. Yaşam kalitesini gösteren **NUFUS YOĞUNLUĞU** katsayısı ise aşayış, terör, suç oranı, konut kalitesi gibi yaşamsal alanın genişliğini ve rahatlığını göstermesi bakımından modele alınmıştır. Modelde, kent nüfus yoğunluğu ile o kentten kaçış yüksek bağlantıya sahiptir. Dolayısı ile bu çalışmada ortaya çıkan *dördüncü bulgu*, aile veya birey düzeyinde göç kararı alınırken, bölgelerin ekonomik koşullarının yanısıra sunduğu eğitim, sağlık, yaşamsal kalite ve sanayileşme derecesi gibi diğer olanakların ve donanımların da dikkate alındığı ve bu tür faktörlerin bir kenti çekici veya itici hale getirebildiği bulgusudur.

Bu çalışmanın tüm bulgularını özetlersek, Türkiye’de kentler bazında iç göç; ortalama gelir düzeyi düşük, işsizlik oranı yüksek, sağlık hizmetlerinde uzmanlaşmanın yetersiz olduğu ve en önemlisi kadın işgücünün istihdamında sıkıntılar yaşanan tarımsal yapının daha egemen olduğu kentlerden; yüksek gelirlili, daha sanayileşmiş ve en önemlisi kadın işgücünün istihdamında sosyal ve kültürel sıkıntıları olmayan, sanayileşmiş ve iktisadi girişim olanaklarının çok olduğu kentlere doğru gerçekleşmektedir. Dolayısı ile bazı kentlere yığılmanın yarattığı ekonomik, sosyal, kültürel sıkıntıların aşılması, ancak göç veren kentlerin yukarıda sayılan özellikleri edinmesi durumunda söz konusu olacaktır. Politika yapıcılarının ekonomik, sosyal ve kültürel özellikler açısından net göç veren kentleri net göç alan kentlerin özelliklerine ve dokusuna yaklaşımcı politikaları uygulanmadan, kalkınma önünde artık engel

oluşturmaya başlayan göç sorununu çözmesi ve sürdürülebilir bir kalkınma patikasına ulaşılması oldukça zor gözükmektedir.

Tablo1. Göç Hareketleri Regresyon Modeli: Bağımlı Değişken Net Kent Göç Oranı

Değişkenler	Değişken Katsayıları	Beklenen İşaret
Sabit Terim	-0.5944 (-2.2813) [0.0259]	
1. Kentin Görelî Gelir Düzeyi (GELİR)	0.4937 (2.2650) [0.0269]	+
2. Kent İşsizlik Oranı (İŞSİZLİK)	-0.0263 (-1.1298) [0.2628]	-
3. İşveren-İşyeri Sayısı Oranı (İŞVEREN)	0.3057 (1.7238) [0.0896]	+
4. Ücretli Kadın Çalışan Oranı (KADIN ÇALIŞAN)	1.3098 (2.3863) [0.0200]	+
5.Uzman-Pratisyen Hekim Oranı (SAĞLIK)	0.0641 (1.7238) [0.0896]	+
6. Nüfus Yoğunluğu (NUFUS YOĞUNLUĞU)	-0.000758 (-1.4033) [0.1654]	-
7. Öğrenci-Öğretmen Oranı (EĞİTİM)	0.0157 (2.0330) [0.0462]	-
8. Kişi Başına Elektrik Tüketim Oranı (SANAYİLEŞME)	0.1757 (1.3959) [0.1675]	+
R^2	0,74	
$\bar{R}^2$	0,71	
F	23,71	
Prob (F)	0,00	

Not: Katsayılar altındaki parantez-içi değerler t-istatistiklerini, köşeli parantez içi değerler p değerlerini ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- Escobar, Agustín (1998), "Migration and development in North and Central America: A Synthetic View", International Organization for Migration (OIM), Report for Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC/CELADE).
- Bauer, T. ve K.F. Zimmermann (1995), "Modelling International Migration: Economic and Econometric Issues" in Van der Erf ve L. Heering (eds.) "Causes of International Migration", Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 95-115.
- Banerjee, Biswajit ve S.M. Kanbur (1981), "On the Specification and Estimation of Macro Rural-Urban Migration Function: With an Application to Indian Data", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 43, 1, 7-29.
- Borjas, G.J. (1989), "Economic Theory and International Migration", *International Migration Review*, 23(3), 457-485.
- Clark, D. E. ve W. Hunter (1992), "The Impact of Economic Opportunity, Amenities and Fiscal Factors on Age-specific Migration Rates." *Journal of Regional Science*, v. 32, No: 3, 1992: 349-365.
- Chen, T. (2004), "The Determinant of Temporary Labor Migration in Rural China: A Tobit Analysis" Discussion Paper, Department of Economics, Tulane University, March.
- Fei, J.C.H. ve G. Ranis (1964), "Development of the Labor Surplus Economy: Theory and Policy" Homewood, III: Richard D. Irwin.
- Field, Gary S. (1982), "Place-to-Place Migration in Colombia", *Economic Development and Cultural Change*, 30, 3, 539-58.
- Garrison, Helen (1982), "Internal Migration in Mexico: A Test of the Todaro Model", *Food Research Institute Studies*, 18, 197-214.
- Grabowski, R., ve M.P. Shields (1996), "Development Economics", Blackwell, Cambridge Massachusetts.
- Harris, J. R., ve M.P. Todaro (1970), "Migration, Unemployment, and Development: A Two-Sector Analysis" *American Economic Review*, 60, 126-42.
- Hicks, J.R. (1932), "The Theory of Wages", McMillan, London.
- Lewis, W. A. (1954), "Economic Development with Unlimited Supplies of Labour", *Manchester School of Economic and Social Studies*, 39, 12, 2175-87.
- Liu, B.C. (1975), "Differential Net Migration Rates and the Quality of Life." *The Review of Economics and Statistics*, v.57, No: 3, Aug.: 329-337.

- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J.E. (1993), "Theories of International Migration: A Review and Appraisal" in *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J.E. (1998), "Worlds in Motion: Understanding International Migration at the end of Millennium", Oxford: Clerandon Press.
- Mincer, J. (1978), "Family Migration Decisions" *Journal of Political Economy*, v.86, No:5: 749-773.
- Mundlak, Y. (1979), "Intersectoral Factor Mobility and Agricultural Growth", International Food Policy Resource Institute, Washington, D.C.
- Öberg, S. (1997), "Theories on inter-regional Migration: an Overview", in Blotevogel, H.H. ve A.J. Fielding (eds), "People, Jobs ve Mobility in the New Europe", Chichester: Viley, 3-22.
- Sahota S. G. (1968), "An Economic Analysis of Internal Migration in Brazil" *Journal of Political Economy*, v.76, No: 2, Mar.-Apr. 1968: 218-245.
- Salvatore, Dominick (1981), "A Theoretical ve Empirical Evaluation ve Extension of the Todaro Migration Model", *Regional Science and Urban Economics*, 11, 499-508.
- Sandell, S. H. (1977) "Women and The Economics of Family Migration.", *Review of Economics and Statistics*, v.59: 406-414.
- Shields, M.P. (1995) "Time, Hedonic Migration, and Household Production." *Journal of Regional Science*, v.35, No: 1: 117-134.
- Shields, G.M. ve M.P. Shields (1989), "The Emergence of Migration Theory and a Suggested New Direction", *Journal of Economic Surveys*, 3: 277-304.
- Sjaastad, L.A.1(962), "The Costs and Returns of Human Migration", *Journal of Political Economy*, Supplement 70, October, 80-93.
- Stark, O. (1991), "The Migration of Labor", Blackwell, Cambridge, M.A.
- Stark, O. ve S. Yitzhaki (1988), "Labor Migration as a Responds to Relative Deprivation", *Journal of Population Economics*, 1, 57-70.
- Todaro, M.P. (1969), "A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries", *American Economic Review*, 59,138-48.
- Todaro, M. P ve S.C.Smith (2003), "Economic Development", Addison-Wesley, Eight Edition, Boston.

VERİ KAYNAKLARI

- DİE, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1993), "1993 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri", Ankara.
- ----- (1993), "Milli Eğitim İstatistikleri (Örgün Eğitim)" Ankara.
- ----- (1997) "Daimi İkametgaha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri", Ankara.
- ----- (1997) "İller İtibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 1987-1994", Ankara, 1997.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (1991), "Yataklı Tedavi Kurumları İstatistik Yıllığı 1990." Ankara.
- Türkiye Elektrik Kurumu (1991), "Türkiye Elektrik İstatistikleri Özeti (1990 yılı sonu)" Ankara.